

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 41 Volume: 8 Issue: 41

Aralık 2015 December 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

ANADOLU'DA MOĞOL-İLHANLI OTORİTESİNİ SARSAN BİR GELİŞME: SÜLEMİŞ İSYANI A DEVELOPMENT THAT SHOOK THE MONGOLIAN-ILKHANID AUTHORITY IN THE ANOTOLIA: SÜLEMİŞ REBELLION

Ahmet SAĞLAM*

Öz

Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1243-Kösedağ Savaşını kaybetmesiyle Anadolu'da Moğol istilası başlar. Zamanla Moğol-İlhanlı hâkimiyetinin tesis edilmeye çalışıldığı Anadolu'da Selçukluların inkrızıyla beylikler kendi bölgelerinde istiklal mücadelesine girişirler. Bunların yanında İlhanlı merkezine karşı Anadolu'da İlhanlı devlet adamlarının giriştikleri isyan hareketleri Anadolu'da İlhanlı otoritesini sık sık sekteye uğratar. Bu isyanlardan birisi Sülemiş isyanıdır. Memlûkler, Karamanoğullarının aracılığıyla isyanı destekler. Gelişmeler sonucu Memlûk-İlhanlı ilişkilerindeki hasmane tutum çığırından çıkar. Sonunda da Humus'ta İlhanlı ve Memlûk orduları karşılaşarak Vâdi Hazindâr Savaşı (28 Rabiulevvel 699 / 23 Aralık 1299) vuku bulur. Sülemiş isyanı hakkında daha fazla malumat veren Memlûk kaynakları temelinde çalışmamızı ele alacağız.

Anahtar kelimeler: İl-Han Gâzân, Memlûkler, Sülemiş, Anodolu, İsyan.

Abstract

After the Battle of Köseadağ-1243, Anotolia opens to the Mongol invasion. Principalities input in their own neighbourhood to independence struggle. Besides, Mongol-Ilkhanid rule was attempt in Anatolia, to try to establish Rule of İlhanid. But, Mongol-Ilkhanid rule often interrupted with rebellion of statesmen of the İlkhanid. One of these revolts was Sülemiş's revolt. Mamluks support the rebellion. Eventually, hostile relations between the two states was out the control.

Keywords: Il-Khan Ghazan, Mamluks, Sülemiş, Anotolia, Revolt.

Giriş

İlhanlılar değişmez dış politika esasları çerçevesinde komşu ülkeler ile daima mücadele halinde olmuşlardır. Moğol bakiyelerinden Çağatay Hanlığı ile Horasan bölgesi için çatışırken Altın Orda Hanlığı ile de Azerbaycan bölgesi için kapışmakta, yine Suriye bölgesi için de Memlûk Türk Devleti ile öteden beri mücadele etmektedir. Moğol geleneğini sürdüren Hülâgû'nun aksine Abaka'nın Hristiyanlara yakınlığı, Argun'un Budistliğe merakı, Ahmed Teküdâr'ın Müslümanlığı giderek yerleşik kültürün baskısı altındaki İlhanlı devlet geleneğinin bir yerde kararsızlık içinde olduğunu göstermektedir. Bunun yanında İlhanlı iç siyasetinde Abaka'nın ölümünden Gâzân'ın iktidarı ele geçirmesine değin süren bir iç çekişme söz konusudur. Ahmed Teküdâr'ın tahta oturması ile başlayan bu istikrarsızlık devlet işlerinden uzak bir yaşam süren halefleri Argun (683-690/1284-1291)¹ ile Geyhatu (690-694/1291-1295)² dönemlerinde de devam eder.³

Argun'un 690/1291'de vefatının ardından İlhanlı iç siyasetinde eksik olmayan taht mücadelelerine paralel bir durum Suriye bölgesi için devamlı mücadele halinde oldukları Memlûkler cephesinde de söz konusudur. Sultan Eşref Halil'in 693/1293 yılında uğradığı bir suikast sonucu Mısır'da sıklıkla taht

*Yrd. Doç. Dr., Artvin-Çoruh Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Artvin/Türkiye. ahmetsaglam352@gmail.com.

¹ Argun Han (ö. 690/1291) ve dönemi hakkında bkz. Reşidüddin Fazlullah (2013). *Câmiu't-Tevârih* (İlhanlılar Kısmı), (Çev. Prof. Dr. İsmail Aka, Prof. Dr. Mehmet Ersan ve Dr. Ahmad Hesamipour Khelejeri), Ankara, Türk Tarih Kurumu basımı, s. 149-175; Aksarayî (2000). *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., s. 113-115; Vassaf (1994). *Tahrîr-i Târih-i Vassaf*, (Yay. Abdü'l-Muhammed Ayeti), Tahran, s. 81-82, 129-143; Benâketî (1969). *Târih-i Benâketî*, (Yay. Ca'fer Şi'ar), Tahran, s. 431-447; Safedî (2000). *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, I-XXIX, (Thk. Ahmed Arnavud, Tezki Mustafa), Beyrut, c. VIII, s. 227; Handemir (1994). *Habibu's-siyar, Tome Three*, (English Translated and by W. M. Thackston), Harvard University 1994, s. 70-75; Faruk Sümer (1991). "Argun", *DİA*, c. III, Ankara s. 355-357.

² Geyhatu Han (ö. 694/1295) ve dönemi hakkında bkz. Reşidüddin, s. 177-186; Aksarayî, s. 135-137, 144-148; Vassaf, s. 148-159; Benâketî, s. 447-448; Handemir, s. 76-78; Abdülkadir Yuvalı (1996). "Geyhatu", *DİA*, c. XIV, Ankara, s. 44-45.

³ Abaka döneminde şekillenen dış politikadaki mevcut sıkıntılarının yanında Ahmed Teküdâr döneminde başlayan iç siyasetteki istikrarsızlık Argun döneminde de çözülememiştir. Geyhatu dönemi ile Gâzân'ın ilk dönemine değin ardi sıra yaşanan iç isyanların ortaya çıkardığı istikrarsızlıklar söz konusudur. Detayları hakkında bkz. Reşidüddin, s. 133-254.

değişiklikleri yaşanır. Önce Kalavun'un hayatta kalan tek oğlu Nâsır Muhammed (1284-1341)⁴ dokuz yaşlarında tahta oturtulur. Başkentte devlet adamları arasında var olan mücadele maktül sultan Eşref Halil'in memlûklerinin intikam ateşiyle ayyuka çıkar. Gelişmeler üzerine Moğol asıllı saltanat nâibi Zeyneddin Ketboğa (695-696/1294-1296)⁵ Nâsır Muhammed'in kifayetsizliğinden dem vurarak Kahire'de tahta oturur. Ancak Ketboğa döneminde kuraklıktan kaynaklı kıtlıklar ve hastalıklar halkı perişan eder. Üstüne İlhanlı taht mücadelesinde Gâzân'ın hüsmundan kaçan soydaşlarının Suriye'de ikametine izin vermesi Sultan Ketboğa'nın tahttan uzaklaştırılmasına yol açan olumsuz gelişmelerdir. Üca'da Lâçin önderliğinde toplanan üst düzey emirler Hüsameddin Lâçin (696-698/1296-1299)⁶ 'in sultanlığında anlaşılır.⁷ Ancak Lâçin, idareyi memlûklerine terk edip kendisini iktidara taşıyan üst düzey ümerayı göz ardı eder. Bunlarla da yetinmeyerek saltanatı için engel gördüğü Nâsır Muhammed'i de Kerek⁸ e sürgün eder. Bu arada İlhanlılar ile Altın Orda devletlerinin dâhili çekişmelerinden yararlanarak⁹ Suriye bölgesinde rahat hareket edeceği bir sefer düzenler. Daha önce Eşref Halil zamanında yapılan anlaşmaya riayet etmedikleri gerekçesiyle Çukurova Ermenileri üzerine Sis'e Emir Bedreddin Bektaş¹⁰ önderliğinde bir ordu gönderir.¹¹ Asıl düşüncesi üst düzey emirleri merkezden uzaklaştırmaktır.¹² Lâçin, seferde bulunan kıdemli

⁴ Sultan Nâsır Muhammed (ö. 740/1341) hakkında bkz. Şücâi (1997). *Târîhu'l-Melîkî'n-Nâsırî Muhammed bin Kalavun es-Sâlihî ve Evlâdihî*, (Thk. Barbara Schafer), Wiesbaden, s. 111-119; Safedî, *el-Vâfi*, c. IV, s. 353-374; Kütübî (1996). *Fevâtü'l-Vefeyât*, I-IV, (Thk. İhsan Abbas) Beyrut, c. IV, s. 35-36; Makrizî (1934, 1958). *Kitâbü's-Sülûk li-Ma'rîfeti Düveli'l-Mülûk*, I-IV, (Thk. Muhammed Mustafa Ziyade-Said Abdülfettah Âşûr), Kahire, c. II, s. 523-548; İbn Tağriberdî (1984). *el-Menhelü's-Sâfi ve'l-Müste'vî ba'de'l-Vâfi*, I-XIII, (Thk. M. Muhammed Emin, Said Abdülfettah Âşûr), Kahire, c. X, s. 267-286; İbn Hacer el-Askalânî (1972). *ed-Dürrerü'l-Kâmine*, I-VI, (Thk. Muhammed Abdulmuîd Dân), Haydarabad, c. IV, s. 144-147; Kasım Abdur Kasım (2005). "Muhammed b. Kalavun", *DİA*, c. XXX, İstanbul, s. 547-548.

⁵ Tam adı *es-Sultanü'l-Melikü'l-Âdil Zeyneddin Ketboğa* olan Sultan Ketboğa İlhanlı hükümdarı Hülâgû (654-663/1256-1265)'nun ordusunda genç bir asker iken Nüveyrî'ye göre Ayn Câlût Savaşı (Eylül 1260)'nda, Zehebi, İbn İyas ve İbn Tağriberdî'ye göre Birinci Humus Savaşı (10 Aralık 1260)'nda Memlûkler tarafından esir alınır. Memlûkü olarak girdiği Kalavun'un hizmetinde terakki ederek onlar emirliği, tablhane emirliği ve binler emirliğine kadar yükselir. İbn Tağriberdî (t.y.). *en-Nücumü'z-Zâhire fi Mülûki Mısır ve'l-Kahire*, Kahire, c. VIII, s. 55; İbn İyas (1975). *Bedâi'u'z-Zuhûr, fi Vekâi'u'd-Dühûr*, I-V, (Thk. Muhammed Mustafa), Kahire, c. I, s. 386. Yine Ketboğa ile ilgili Memlûklerin Moğollarla yaptığı II. Humus Savaşı (679/1281) sırasında Sultan Kalavun memlûkü Zeyneddin Ketboğa'yı Mısır'da nâib olarak atamıştır. Bununla ilgili vesika için bkz. Muhammed Mahir Hammâde (1978). *el-Vesâiku's-Siyâsiyyeti ve'l-İdâriyyeti li'l-Asri'l-Memlûkî*, Dimaşk, s. 203. Ayrıca Zeyneddin Ketboğa (ö. 702/1302) ve dönemi hakkında bkz. Safedî (1998). *A'yanü'l-Asr ve A'vanü'n-Nasr*, (Thk. Ali Ebû Zeyd, Mahmûd Salim Muhammed, Nebil Ebû Amse, Muhammed Mev'îd), I-VI, Dimaşk, c. IV, s. 144-143; Kütübî, c. III, s. 218-219; İbn Tağriberdî, *el-Menhel*, c. IX, s. 115-118; İbn Hacer, c. III, s. 262-264; Baybars el-Mansûrî (1987). *et-Tuhfetü'l-Mülûkiyye fi'd-Devleti't-Türkiyye* (Thk. Abdülhamid Salih Hamdân), Kahire, s. 143-146; Baybars el-Mansûrî (1998). *Zübdetü'l-Fikre fi Târîhi'l-Hicre*, (Thk. D. S. Richards), Beyrut Das Arabische Buch, Berlin, s. 305-312; İbn Devadârî (1971). *Kenzü'd-Dürrer ve Câmiü'l-Gurer* I-IX, *ed-Dürrerü'z-Zekiyye fi Ahbâri'd-Devleti't-Türkiyye*, (Thk. Ulrich Haarmann), Kahire, c. VIII, s. 357-365; Nüveyrî (2004). *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, I-XXXIII, (Thk. Dr. Necip Mustafa Fevvez, Dr. Hikmet Keşli Fevvez), Beyrut, c. XXXI, s. 179-197; Makrizî, c. II, s. 806-820; Kasım Yaşar Koprman (1992). "Mısır Memlûkleri", *DGBİT*, İstanbul, c. VI, s. 479-480.

⁶ Tam adı *es-Sultanü'l-Melikü'l-Mansûr Hüsameddin Lâçin el-Mansûrî* olan Lâçin ilk önce Ali b. Aybek et-Türkmânî'nin memlûkü iken onun hal edilmesinden sonra Kalavun tarafından satın alınarak memlûkleri arasına katılır ki, Kalavun'un *el-Mansûrî* nisbesi ile anılır. Kalavun'un hizmetine girdikten sonra Lâçin isimli diğer memlûklerinden ayırt etmek için el-Aşkar (sarışın) olan lakabı es-Sağır (küçük) olarak değiştir. Kıpçak Türkü olan Lâçin, silahdar emirliği görevi sonrası Kalavun döneminde 10 yılı aşkın Dimaşk nâibliği görevini yürütür. Eşref Halil döneminde katıldığı Akka muhasarası (17 Cemaziye'l-Evvel 690/18 Mayıs 1291) sırasında tutuklansa da serbest kalarak silahdar emirliği görevine getirilmiş, bu kez da Rum Kalesi fethi (11 Recep 691/28 Haziran 1291) sonrası tekrar tutuklansa da saltanat nâibi Baydara'nın şefaatiyle kurtulmuştur. Baydara ile Eşref Halil suikastını gerçekleştirdikten sonra bir süre Tolunoğlu Camii minaresinde saklanan Lâçin, Ketboğa'nın şefaatiyle Sultan Nâsır Muhammed affederek emirlik tevcih etmiş, Ketboğa döneminde de saltanat nâibi olmuştur. Nüveyrî, c. XXXI, s. 197-198; Makrizî, c. I, s. 820-821; İbn Tağriberdî, *en-Nücum*, c. VIII, s. 85-86, 106. Hüsameddin Lâçin (ö. 698/1299)'in hayatı hakkında bkz. Nüveyrî, c. XXXI, s. 227-228; Safedî, *A'yanü'l-Asr*, c. IV, s. 165-176; Makrizî, c. I, s. 859, 864-865; İbn Tağriberdî, *el-Menhel*, c. IX, s. 166-173. Hüsameddin Lâçin (ö. 699/1298) ve saltanat dönemi hakkında bkz. Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 311-323; Nüveyrî, c. XXXI, s. 197-232; İbn Devadârî, c. VIII, s. 365-383; Makrizî, c. I, s. 820-865; İbn Tağriberdî, *en-Nücum*, c. VIII, s. 85-114; İbn İyas, c. I, s. 394-401; Koprman, "Mısır Memlûkleri", *DGBİT*, s. 481-482; Asri Çubukçu (2003). "Lâçin", *DİA*, c. XXVII, Ankara, s. 39-40.

⁷ Toplantıya katılan emirler şunlardır. Bedreddin Beyserî, Şemseddin Kara Sungur, Seyfeddin Kıpçak, Seyfeddin Bahadır, Seyfeddin Kürt, Hüsameddin Lâçin er-Rûmî, Bedreddin Bektaş el-Fahrî, İzzeddin Aybek, Cemaleddin Akkuş, Seyfeddin Sâlâr, Mübarizüddin, Seyfeddin Gürcü, Seyfeddin Tuğcu, Seyfeddin Toktay ve Seyfeddin Bırıltaç. Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 313; Makrizî, c. I, s. 821-822; İbn Tağriberdî, *en-Nücum*, c. VIII, s. 99.

⁸ Memlûkler döneminde nâiblik merkezi olan Kerek günümüzde Ürdün toprakları içerisinde bir yer olup müstahkem bir kalesi vardır. Kerek hakkında bkz. Ömerî (2010). *Mesâlikü'l-Ebsâr fi Memâlikü'l-Emsâr*, I-XXVII, (Thk. Kamil Selman el-Cebûrî), Beyrut, c. III, s. 376-378; Kalkaşendî (1987). *es-Subhu'l-A'sâ fi Sinâati'l-İnşâ*, I-XIV, (Thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Beyrut, c. IV, s. 241; Mustafa L. Bilge (2002). "Kerek", *DİA*, c. XXV, Ankara, s. 278-279; Mahmud Adnan el-Bühayt (1976). *Memleketü'l-Kerek fi'l-ahdî'l-Memlûkî*, Ürdün.

⁹ Makrizî, c. I, s. 837.

¹⁰ Emir Bedreddin Bektaş es-Silahtâr (ö. 706/1306) hakkında bkz. İbn Tağriberdî, *el-Menhel*, c. III, s. 385-386.

¹¹ Nüveyrî, c. XXXI, s. 212-215; Makrizî, c. I, s. 837-841; İbn Tağriberdî, *en-Nücum*, c. VIII, s. 89; İbn Devadârî, c. VIII, s. 369-370. Çukurova bölgesindeki Ermeni Krallığı ile Memlûkler arasındaki ilişkiler baştan beri hasmane bir durum arz eder. Bölgede bulunan haçlılarla ve İlhanlılarla ittifak ederek Müslümanlara karşı bir siyaset güden Ermeniler, fırsat buldukça Müslümanlara saldırıyorlar memlûklerin ihtiyacı olan kereste ve demir geçişini engelleme girişiminde bulunuyorlardı. Bu tutumlarından dolayı Memlûklerin devamlı baskısıyla karşılaşmışlardır. Her fırsatta İlhanlıları Memlûkler üzerine kuşkırtıkları görülür. İlhanlılar, Suriye'yi işgal ettiklerinde İlhanlılarla beraber Memlûk topraklarını istilâ ederler. Bu gelişmelerden dolayı Memlûkler, Ermeniler üzerine sefer düzenlemeyi her zaman meşru görürler. Sultan Lâçin döneminde de Sultan Eşref Halil ile yapılan anlaşmaya riayet etmemeleri başta

emirleri fethedilecek yerlere atayarak Kahire'den uzaklaştırmayı ve böylece tahtını da sağlamlaştırmayı amaçlamaktadır.¹³ Ayrıca ikta dağıtımını da tekrar düzenleyerek emirlerin gelirlerini yarı yarıya düşürür.¹⁴

İlhanlılar tarafında ise yaşanan iç çatışmaların ardından Gâzân tahta oturmayı başarır. Ancak bu pek kolay olmaz. Babası Argun'dan sonra tahta çıkan Geyhatu (1291-1295)'nin 6 Cemaziyelevvel 694/24 Mart 1295 tarihinde öldürülmesinden bir ay sonra 8 Cemaziyelahir 694/25 Nisan 1295 günü İlhanlı tahtına oturan Hülâgû'nun torunu Baydu'nun hükümdarlığını kabul etmeyen Gâzân, tahtta hak iddiasıyla mücadeleye girer. Birinci Azerbaycan seferi sonrası aralarında kısmen bir anlaşma yapılır. Önceden beri idaresini deruhte ettiği Horasan'ın yanında Irak-ı Acem, Kirmân ve Fars'ın bir kısmını hâkimiyeti altına almayı başarır.¹⁵ Bu arada üst düzey İlhanlı emirlerinden Nevruz'un telkinleri sonucu Müslüman olur.¹⁶ İlhanlı devletinde azımsanmayacak Müslüman kitlenin desteğini de alan Gâzân, Aksarayî'nin ifadesiyle İslam düşmanlarına arka çıkan Baydu¹⁷'ya karşı mücadelesini kazanır ve İlhanlı tahtına oturur. Gâzân'ın bu başarısının temelinde daha önce aralarında yaptıkları anlaşmayı ciddiye alarak tavrında değişikliğe gitmeyen Baydu'nun aksine Gâzân'ın mücadeleyi sürdürmesidir. Öncelikle Baydu ile emirleri arasındaki görüş ayrılıklarını öğrenir öğrenmez Baydu'nun adamlarını kısa sürede kendi tarafına çekmeyi başarır. Bu konuda Müslümanların açık desteğinin yanında en yakın adamı Nevruz'un gayreti etkili olmuştur. En yakın adamlarını kaybeden Baydu ise Gürcistan tarafına kaçar. Çok geçmeden Nahçıvan yakınlarında yakalanır. Baydu'nun ısrarla Gâzân'ın huzuruna çıkma talebi ret edilir ve 23 Zilkade 694/4 Ekim 1295 Çarşamba günü Tebriz dışında idam edilir. Böylece tahtına ortak kalmayınca Gâzân, 23 Zilhicce 694/3 Kasım 1295 Pazar günü Arran yakınlarındaki Karabağ'da Moğol geleneklerine uygun olarak tertip edilen kurultayda İlhanlı tahtına oturur.¹⁸

İlhanlı iç siyasetindeki istikrarsızlığın üzerinden yaklaşık on yıl geçtikten sonra tahta oturan Gâzân (694-703/1295-1304)¹⁹ öncelikle merkezi otoriteyi tesis etme yönünde girişimlerde bulunur. Hülâgû, Abaka ve Argun'un merkezdeki Moğol Han'ının yarlığı ile kesinleşen hükümdarlığı²⁰ söz konusu iken Gâzân müstakil bir hükümdar olarak hareket etmeye başlamıştır. Seleflerinin aksine hutbede, parada ve resmi evraklarda ismi yalnız olarak zikredilir.²¹ Gâzân, Azerbaycan bölgesindeki Tebriz ve Meraga şehirlerini talep ederek bu şehirlerin daha önce kendi askerleri tarafından ele geçirildiğini dolayısıyla miras yolu ile kendilerine ait olduğunu ileri süren Altın Orda elçilerine rest çeker. Gâzân; "*Ben mülkü (saltanatı) kılıcımınla elde ettim, verasetle değil. Tebriz'i, Meraga'yı kılıcımınla aldım. Sizinle benim aramızda sadece kılıç vardır*" diyerek bölge üzerindeki hak iddialarının yersiz olduğunu da açıkça dile getirir.²² Selefleri gibi Moğol devlet geleneği olan *Cengiz Yasası*²³'nı uygulamaya devam eder.²⁴ Bunun yanında şeriatı yani İslâmî gelenekleri

olmak üzere İlhanlı merkezindeki taht mücadeleleri ve Memlûkler'in kendi iç hesapları Sîs'e bir sefer düzenlemeyi zorunlu kılar. Bu sefer ile Çukurova bölgesi yağmalanmış önemli kaleler ele geçirilmiştir ancak Gâzân'ın Suriye üzerine sefer düzenlemesi ile fethedilen yerler tekrar Ermeni Krallığı'nın idaresine geçmiştir. İbn Devadâri, c. VIII, s. 369-370; Makrizî, c. I, s. 837; Angus Donal Stewart (2011). *The Armenian Kingdom and the Mamluks War and Diplomacy during the Reigns of Het'um II (1289-1307)*, Köln 2011, s. 106-128; Ayrıca Memlûkler ile Çukurova Ermenileri ilişkileri için bkz. Fatma Akkuş (2011). "*Memlûkler Döneminde Çukurova*", *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

¹² Stewart, s. 107.

¹³ İbn Tağrıberdî, *en-Nücum*, c. VIII, s. 101.

¹⁴ Sultan Baybars zamanında yapılan tahrir ile 24 parçaya ayrılan Mısır topraklarının 24/4'ü sultana, 24/10'u ümeraya kalan on parça da halka askerlerine pay edilmişti. Laçîn'in yaptırdığı dağıtımda on bir parça ümera ve halka askerlerine ayrılmakta ve böylece ümeranın ve halka askerlerinin geliri yarı yarıya düşmüştür. Baybars el-Mansûri, *et-Tuhfe*, s. 152; Makrizî, c. I, s. 841-845; İbn Tağrıberdî, *en-Nücum*, c. VIII, 90-95.

¹⁵ Osman G. Özgüdenli (2009). *Gâzân Han ve Reformları*, İstanbul, Kaknüs Yayınları, s. 82-92.

¹⁶ Reşidüddin, s. 241-243; Vassaf, s. 178; Benâketî, s. 454-455; İbn Hacer, c. III, s. 212; Safedî, *A'yânü'l-Asr*, c. IV, s. 8; Handemir, s. 81.

¹⁷ Aksarayî, s. 148-149, 152.

¹⁸ Reşidüddin, s.250-252; Vassaf, s. 181-183; Benâketî, s. 455-458; Baybars el-Mansûri, *Zübde*, s. 307-308; Ebü'l-Fidâ (1997). *el-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer = Târîhu Ebi'l-Fidâ* (Thk. Mahmûd Deyyub), I-II, Beyrut, c. II, s. 368-369; Handemir, *Habîbu's-Siyar*, s. 81-82; Özgüdenli, s. 108-109.

¹⁹ Gâzân Han (ö. 703/1304) İlhanlı devletinin dördüncü hükümdarı Argun Han ile Kültâk Egeci Hatun'un oğulları olarak 29 Rabiulevvel 670/4 Kasım 1271 Cuma günü Mazenderân eyaletindeki Sultan Divîn kışlağında dünyaya gelir. Hayatı ve saltanatı hakkında bkz; Reşidüddin, s. 188-302; Aksarayî, s. 149-165, 193-195, 197-199, 218-224, 239; Vassaf, s. 183-251; Benâketî, s. 420-470; Handemir, s. 79-109; Safedî, *A'yânü'l-Asr*, c. IV, s. 5-18; İbn Hacer, c. III, s. 212-214; İbn Tağrıberdî, *el-Menhel*, c. VIII, s. 357-361; Abdülkadir Yuvalı (1996). "*Gâzân Han*", *DİA*, c. XIII, Ankara, s. 429-431; Özgüdenli (2009). *Gâzân Han ve Reformları*, İstanbul.

²⁰ Reşidüddin, s. 13, 78, 156; Ömerî, c. III, s. 105.

²¹ Ömerî, c. III, s. 105; Safedî, *A'yânü'l-Asr*, c. IV, s. 11-12. Nevruz'un tavsiyeleri doğrultusunda yaptığı bu reformlardan birisi de sikkelere kelime-i tevhid'i yazdırıp resmi vesikalara *Allah en yücedir* anlamında "*Allâhu A lâ*" ibaresini yazdırmasıdır. Vassaf, s. 183; Handemir, s. 82; Özgüdenli, s. 112. İbnü'l-Cezerî'nin h. 695 yılı olaylarını anlatırken aktardığı bilgiye göre ise Bağdat'ta halifenin sancağı 40 yıl aradan sonra Bağdat Camii kapısına asılır ve gayrimüslimlerden cizye alınması kararlaştırılır. İbnü'l-Cezerî (1998). *Târîhu Havâdisü'z-Zemân ve Enbâihi ve Vefeyâtü'l-Ekâbir ve'l-A'yân min Ebnâihi = Târîhu'l-Cezerî*, I-III, (Thk. Ömer Abdüsselam Tedmûri), Beyrut, c. I, s. 286.

²² Ömerî, c. III, s. 105, 154.

²³ Cengiz Han tarafından tanzim edilen yasalar 1206 yılında yapılan kurultayda bazı ilavelerle yürürlüğe girmiştir. Yasa ile ilgili bkz. Cüveynî, (2013), *Tarih-i Cihan Güşa* (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara, TTK Yay., s. 84-91; Ömerî, c. III, s. 98-100; Kalkaşendi, c. IV, s.310-312;

benimseyen yerleşik kültüre dayalı bir nizam da giderek kendini hissettirmeye başlamıştır. Reşidüddin'in eserinde sık sık tekrarladığı gibi unvan olarak *İslam Padişahu*=*Padişâh-ı İslam* unvanını kullanır. Ayrıca bir dizi reformlar yapar. İlhanlı devlet geleneğinde yeni bir dönem başlamıştır.²⁵ Gâzân dedesi Abaka'nın yanında daha çocukken Moğol geleneğine uygun dini eğitim almış olmasına rağmen artık sadece iç Asya'daki putperest bir Moğol hanı değil aynı zamanda Persler'e kadar dayanan İran coğrafyasının köklü yazı kültürü ve hükümlerlik anlayışına vâkıf Müslüman bir devlet başkanıdır.²⁶

Gâzân, mücadele ederek tahtına oturmuş ancak dönemi boyunca sular pek durulmamıştır. Önce tahta oturmasında yararlılık gösteren emirleri üst düzey idari görevler ile onurlandırır. Emirlerden Bulay Diyarbakır bölgesine, Tagaçar'ı Anadolu'ya, Nevrûz'u da Ceyhun'dan Fırat'a bütün eyaletlerin idaresine tayin eder.²⁷ Çok geçmeden de bir dizi isyanlar patlak verir. Horasan bölgesinde Hülâgû'nun torunlarından Şehzâde Sûkâ²⁸ ile Bârûlâ²⁹'nın isyanı (Ocak-Mart 1296) Emir Nevrûz'un çabaları sonucu bertaraf edilir.³⁰ Bu kez aynı tarihlerde Anadolu'da yaşanan isyanlar söz konusudur. Geyhatu'nun katli ve Gâzân-Baydu mücadelesinde saf değiştirerek Gâzân'ın yanında yer alan Tagaçar, idaresini üstlendiği Anadolu'da başına buyruk hareket etmeye başlar. Tagaçar isyanı (Şubat-Mart 1296) hemen bastırılır.³¹ Bu kez de isyanın bastırılmasında emeği geçen ve giderek Anadolu'daki nüfuzunu güçlendiren Baltu³²'nun isyanı patlak verir (Eylül 1296-14 Ekim 1297). Üç tümen ile Anadolu'ya giren Kutluşah ve Sülemiş'in gayretleri sonucu isyan bastırılır.³³ Bu isyanlar dizisinin ardından bu kez İlhanlı devletinde tartışmasız önemli bir güç olan Nevrûz, tertiplenen bir komplo ile önce çocukları ve kardeşleri idam edilir. Nevrûz, yaşanan gelişmeler sonrası Herat valisi Fahreddin'e sığınır. Sözüde durmayan vali Nevrûz'u kaleyi kuşatan Kutluşah'a teslim eder. Nevrûz 23 Şevval 696/14 Ağustos 1297 tarihinde idam edilir ve kesik başı Gâzân'a gönderilir.³⁴

Nevrûz, Hülâgû'nun İran'a gelişinden önce Moğol hanı tarafından İran genel valiliğine atanan Argun Akâ (ö.676/1278)'nın oğludur. Abaka'nın kızı Togan Hatun ile evlidir. Gâzân'ın şehzadelik döneminde Horasan'da atabekliğini yapmış en yakınında yer almıştır.³⁵ Aynı zamanda Gâzân'ın halasının kocası olan Nevrûz, Argun döneminden beri devlette söz sahibi üst düzey bir emirdir.³⁶ Nevrûz, Geyhatu'nun saltanatının sonlarına doğru bir ara isyan etmiş ancak daha sonra itaat ederek Gâzân'ın emrine girmiştir.³⁷ Gâzân'ın Baydu'ya karşı mücadelesinde ve tahtı ele geçirmesinde büyük hizmetleri dokunur. Horasan'da vuku bulan hanedan üyesi Sûkâ isyanını bastırarak Gâzân'a olan bağlılığını ispatlar. Karşılığında da Ceyhun'dan Fırat'a geniş bir bölgeye tayin edilerek askeri ve idari geniş yetkilerle bölgenin idaresini üstlenir. Bölgedeki vilayetlere en yakın akrabalarını istihdam ederek de devlet içinde büyük bir güç ve nüfuz sahibi olur.³⁸ Devlet içindeki bu gücünden dolayı olsa gerek Reşidüddin'in genişçe bahsettiği Gâzân-Baydu mücadelesi sırasında yazdığı bir mektup³⁹ daha sonra tasfiye edilmesi için fırsat olarak kullanılır. Mektuptan haberdar olan vezir Sadreddin Zencânî ile Şeyh Sadreddin'in tertip ettikleri bir komplo ile yani Nevrûz'un Memlûk sultanı Hüsameddin Lâçin ile mektuplaşarak Memlûk Türk Devleti'nin bölgede nâibi olacağına dair⁴⁰ ithamlar ileri sürülerek önce Gâzân yanında gözden düşürülür. Daha sonra da

Makrizi (t.y.). *Kitâbü'l-Mevâiz ve'l-İtibâr fî Zikri'l-Hutat ve'l-Âsar*, I-II, Beyrut, Dâru Sâdir, c. II, s. 220-221; Fethi Gedikli (2013). "Yasa", *DİA*, c. XLIII, Ankara, s. 336-337.

²⁴ Safedi, *A'yânü'l-Asr*, c. IV, s. 6, 9; İbn Hacer, c. III, s. 213.

²⁵ Osman G. Özgüdenli tarafından Gâzân Han adına yapılan çalışmada Gâzân'ın reformları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bununla ilgili bkz. Özgüdenli, s. 233-360.

²⁶ Özgüdenli, s. 241.

²⁷ Reşidüddin, s. 249; Özgüdenli, s. 111-112.

²⁸ Sûkâ, Hülâgû'nun oğlu Yoşmut ya da Yaşmuk'un oğludur. Cengiz hanedanı için bkz. Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 605. Hülâgû hanedanı için bkz. Özgüdenli, Ek: XXXVII.

²⁹ Cengiz Han'ın oğlu Cucü'nin torunlarından olduğu ileri sürülmektedir. Özgüdenli, s. 114.

³⁰ Reşidüddin, s. 254-255; Vassaf, s. 184; Handemir, s. 82; Özgüdenli, s. 113-116.

³¹ Aksarayî, s. 152-157; Reşidüddin, s. 257; Vassaf, s. 184; Özgüdenli, s. 116-118.

³² Abaka devrinden beri Anadolu'da emirlik yapan Baltu, Celâyir boyuna mensup Tayşi ya da Tenci Noyan'ın oğludur. Özgüdenli, s. 118.

³³ Aksarayî, s. 158-164; Özgüdenli, s. 118-119.

³⁴ Reşidüddin, s. 263-270; Benâketî, s. 428-459; Ebü'l-Fidâ, c. II, s. 375; Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 318-319; Özgüdenli, s. 100-119.

³⁵ Ebü'l-Fidâ, c. II, s. 375; Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 318.

³⁶ Reşidüddin, s. 62-63, 130-131.

³⁷ Reşidüddin, s.197-232.

³⁸ Özgüdenli, s. 119.

³⁹ Reşidüddin'in aktardığı bilgiye göre Gâzân-Baydu mücadelesinde Memlûk sultanı Lâçin'e mektup yazarak; "Baydu kâfirdir ve biz Müslümanız. Hep birlikte onu ortadan kaldırmamız gerekiyor" diye yazılı mektubu Mısır'a Alemüddin adlı bir tüccar ile gönderir. Reşidüddin, s. 263.

⁴⁰ Reşidüddin, Nevrûz ile arası bozuk olan Sadreddin Zencânî'nin Nevrûz adına Mısır sultanı Lâçin'e hitaben aşağıda metnini verdiğimiz mektubu kaleme almışlar daha sonra da tertip ettikleri şekilde mektubun Nevrûz'un münsîi Hacı Ramazan'ın hattı ile yazıldığına dair Gâzân'a yemin ederler. Söзде Nevrûz adına kaleme alınan mektup; "Padişah Allah'a hamdolsun ki, Müslümandır. Bu kölenin İslam dinini güçlendirme isteğine emirler mani olmaktadır. Beklentim şeriatın ve aklın istediği gibi birbirimizle ittifak kurup bunları defetmeye kalkışmaktır. Ben kendi kardeşlerim Legzi ve Hacı'ya, eğer bizim ittifakımızdan önce hazırlık yapabiliyorsanız

isyanı gerekçe gösterilerek idam edilir. İlhanlı devlet adamları arasındaki bir çekişme sonucu tezgâhlandığı belli olan hadisede Nevruz'un katli Reşidüddin'in aktardığına göre çok açık bir komplo olduğu halde Gâzân'ın bu komployu fırsata dönüştürdüğü görülür. Faruk Sümer, bu konuda Nevruz'un çok yetenekli ve güçlü bir emir olduğuna değinerek Gâzân'ın bu gücünden çekindiğini ve çocukça bir iftira ile ortadan kaldırıldığını ifade eder. Meseleyi Gâzân'ın kişisel hırslarına bağlar.⁴¹ Kısacası Gâzân, tesis etmek istediği merkezi otoritesine engel gördüğü Nevruz ve yakınlarını ortadan kaldırır. Hadisenin Sadreddin Zencânî eliyle gerçekleştirildiği de çok açıktır.⁴²

1. İlhanlı Anadolu Emîru'l-Ümera'sı Sülemiş'in İsyanı

İlhanlı Hükümdarı Gâzân Han merkezî bir devlet⁴³ yapılanmasına karşı ülkede yaşanan isyanları bertaraf edip istikrarı sağladıktan sonra gözünü dış politikaya çevirir. Seleflerinin bir türlü ele geçiremediği Suriye⁴⁴ topraklarını ele geçirerek Akdeniz'e açılmayı amaçlamaktadır. Şüphesiz Suriye ve Mısır coğrafyasının güçlü devletler tarafından hâkimiyet altına alınma siyaseti tarih boyunca alışık olduğumuz bir durumdur. Bölgeye hâkim olan devletlerin siyasi olduğu kadar iktisadi açıdan da önemli bir üstünlük elde ettikleri yüzyıllar boyu süregelen bir gerçektir. İlhanlılar açısından da gerek Anadolu'da bir türlü tesis edilemeyen siyasi istikrar gerekse komşu devletlerle olan mücadelede bölgenin hâkimiyet altına alınması zaruridir.

Gâzân, Hülâgû döneminden beri sürdürülen Suriye'yi işgal politikasını gerçekleştirmek için 70 bin kişilik kalabalık bir İlhanlı ordusu hazırlar.⁴⁵ Baltu isyanının bastırılmasında büyük yararlılıklar gösteren Sülemiş b. Efâl b. Baycu'yu⁴⁶ 25 bin kişilik bir ordu ile Anadolu'ya gönderir.⁴⁷ Anadolu'da Moğol istilâsını başlatan Baycu Noyan'ın torunudur. Anadolu'da gerekli tedbirleri aldıktan sonra emrindeki Anadolu askeriyeye Kozan üzerinden Halep'e yürüyecektir. Diğer taraftan Diyarbakır üzerinden Fırat'ı geçecek olan Gâzân'ın ordusuyla Halep'te buluşacaklardır.⁴⁸

yapın. Yoksa biz kendimiz hazırlık yapacağız ve İran memleketini ele geçirip size bırakacağım, diye yazdım ve hediye olarak birkaç parça kumaş Darendeli tüccar eliyle gönderdim". Reşidüddin, s. 264-265.

⁴¹ Faruk Sümer (1969). "Anadolu'da Moğollar", *SAD*, I, s. 64.

⁴² Osman G. Özgüdenli, çok açık bir biçimde anlatan Reşidüddin'in bu tutumunu cesaret verici ve açık sözlülük olarak nitelemekte ve söz konusu komploya baktığımızda ne mektup hakkında ne de Nevruz'un isyanı hakkında konuyu aydınlatacak somut bir delilin bulunmadığını öne sürer ve konuyu uzunca tahlil eder. Özgüdenli, s. 124-132.

⁴³ Gâzân döneminde kısaca İlhanlı devlet yapısına göz attığımızda merkezi eyaletin yanında yerel eyaletler ve tâbi devletler statüsünde siyasi teşekküller söz konusudur. Merkezi eyalet Azerbaycan'dır. Yaylak ve kışlak merkezlerin yer aldığı Azerbaycan eyaletinde Tebriz, Merâga, Ucân ve Sultaniye şehirleri bu eyalet sınırları içersindedir. Ayrıca bir diğer merkezi eyalet Horasan ve Mazenderan'dır. Bu eyaletler vâliyet adaylarının idaresinde altındadır. Gâzân ve halefi Olcaytu Horasan bölgesinde uzun yıllar idarecilik yapmışlardır. Eyaletler bey, emir ya da vali unvanlı idarecilerin sorumluluğunda yönetilirken ayrıca bunların altında askeri ve idari işlerden sorumlu şihne'ler ve nâibler bulunur. Gâzân Han, yaylak olarak Azerbaycan'ı tercih ettiği gibi kışlak olarak da Arran (Erivan) ve Bağdat'ta ikameti söz konusudur. Bir diğer önemli siyasi teşekküller ise tabi devletlerdir. İlhanlılar bölgeye gelmeden önce var olan bu devletler İlhanlılar'a tabi olmaları şartıyla siyasi konularını devam ettirmişlerdir. Ancak tabi devletler tamamen bağımsız değillerdir. İlhanlı hükümdarı tabi devlet hanedanı içinden kendisine yakın birisini hükümdar olarak seçer. Ayrıca bölgenin güvenlik ve asayiş işlerinden sorumlu olarak üst düzey bir Moğol emiri belli sayıdaki Moğol askeriyeye görevlendirilir. Anadolu Selçukluları, Gürcü ve Ermeni krallıkları tabi devlet statüsünde İlhanlı devleti hâkimiyetindedirler. Anadolu Selçuklu sultanı II. Mesud ve III. Alâeddin Keykûbâd, Mardin Artuklu hükümdarı II. Necmeddin İl-gâzi, Ermeni kralları Hetum ile Sempad ve Gürcü kralı Vahtang Gâzân döneminde tabi devletlerin başında görev yapan hanedan üyesi hükümdarlardır. Gâzân dönemi eyaletler ve tabi devletler hakkında daha mufassal bilgi için bkz. Özgüdenli, s. 171-205.

⁴⁴ Günümüzde Suriye denilince Suriye devleti sınırları içersinde kalan topraklar akla gelmektedir. Tarihte Suriye ile kastedilen günümüz Suriye'sinden daha da geniş bir alanı kapsar. Öncelikle şunu ifade edelim ki, özellikle Memlûk kaynaklarında geçen *Bilâdü's-Şam* (Şam memleketi) ifadesi ile kastedilen Suriye coğrafyasıdır. Günümüzde birbirinden bağımsız birçok devletin (Filistin-İsrail-Ürdün-Lübnan-Suriye) kurulduğu bu coğrafya Kalkaşendî'nin ifadesiyle Filistin, Ürdün, Dimaşk, Humus ve Kinnesrin adlı beş bölgeden oluşmaktadır. Kalkaşendî, c. IV, s. 88-90. Günümüz Suriye, İsrail, Filistin, Ürdün ve Lübnan toprakları tarihteki Suriye coğrafyasının karşılığıdır. Kaynaklarda Suriye yerine Şam kelimesi kullanılırken günümüzde Suriye'nin başkenti Şam yerine de Dimaşk kelimesi kullanılmaktadır.

⁴⁵ İbn Devâdârî, c. IX, s. 8. İbn Devâdârî, 698 yılının Recep ayı sonlarında (Nisan 1299) Halep yakınlarında bir yerleşim yeri olan Bire'den gelen İbnü'l-İmad adlı birisinin Gâzân'ın Suriye'yi işgal için 70 bin kişilik bir Moğol ordusu hazırladığı haberini getirdiğini nakleder.

⁴⁶ Nüveyri c. XXXI, s. 236; Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 319; Makrizî, *Sülûk*, c. I, s. 876. İbn Devâdârî, Sülemiş'in künyesini Sülemiş b. Bâkbû b. Bâcû (Baycu) olarak verirken İbn Tağrıberdi Sülemiş b. Abacû olarak zikreder. İbn Devâdârî, c. IX, s. 8; İbn Tağrıberdi, *Nücûm*, c. VIII, s. 117. Faruk Sümer, Yünîmî'den naklen Sülemiş'in ismini, Sülemiş b. Uvek b. Baycu şeklinde verir. Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 33. Ayrıca Faruk Sümer, Sülemiş isminin asker sevk etmek, sefer yapmak anlamına gelen, Orhun kitabelerinde de geçen bir fiil olduğundan bahseder. Ordu anlamına gelen "sü" isminden türemiş olup -miş eki alarak yapılmış bir isim olduğunu belirtir. Faruk Sümer (1999). *Türk Devletlerinde Şahıs Adları*, İstanbul, s. 330.

⁴⁷ Nüveyri, c. XXXI, s. 236; İbn Devâdârî, c. IX, s. 8; Makrizî, *Sülûk*, c. I, s. 875; İbn Tağrıberdi, *Nücûm*, c. VIII, s. 117. Ayrıca Sülemiş'in Baltu'ya karşı kazandığı zafer için bkz. Aksarayî, s. 164.

⁴⁸ Nüveyri, c. XXXI, s. 236; İbn Devâdârî, c. IX, s. 8; İbn Tağrıberdi, *Nücûm*, c. VIII, s. 117. Reşidüddin, açıkça Suriye bölgesine düzenlenecek bir seferden bahsetmese de Gâzân'ın kışı Bağdat'ta geçirmek üzere 3 Zilhicce 697/11 Eylül 1298 Perşembe günü Tebriz'den Ucan tarafına doğru hareket ettiğinden söz eder. Reşidüddin, s. 274.

Sülemiş, Anadolu'ya ulaştığında Gâzân'a isyan ettiğine dair haberler gelir. Anadolu ümerasına hil'atler giydirip bolca paralar dağıtan⁴⁹ Sülemiş'in amacı Anadolu'yu bağımsız bir şekilde hükümdar olarak yönetmektir. Bu amaçla emrinde asker istihdam edip Türk beylerinden Karamanoğlu Bey'i ile mektuplaşır. Hemen karşılık veren Karamanoğulları 10 bin kişilik bir birlik ile Sülemiş'e katılırlar. Ayrıca Muhlisiddin er-Rûmî ile Memlûk sultanı Hüsameddin Lâcîn'e mektup yazarak Gâzân'a karşı savaşmak için yardım ister. Sultan Lâcîn, Sülemiş'in isteğine olumlu karşılık vererek yardım amacıyla gerekli hazırlıkların yapılması için Dimaşk'a mektup gönderir.⁵⁰ Sultan "Kapımıza geleni boş çevirmeyiz", diyerek sahip çıktığı⁵¹ gibi din düşmanı olarak gördüğü Gâzân karşısında İslam sancağını Anadolu'da taşıyacak olan Sülemiş'in Memlûk Anadolu nâibliğini destekler. Bu bağlamda kendisine *Niyâbetü'l-Memleketi'r-Rûmiyye=Rûm Ülkesi Nâibliği* yani Anadolu nâibliğinin tevcih edilip bununla ilgili bir de taklîd⁵² yazılır.⁵³ Ayrıca Memlûk sultanı Lâcîn ile Sülemiş arasında dostluk kurulmasında Karamanoğlu Bey'i aktif bir rol oynar. Söz konusu taklîdin yazılmasında ve Sülemiş'in Kahire'de kabul edilmesinin asıl sebebinin Karamanoğulları Beylerinin sözlerine ve dini inançlarına olan güvenleri olduğunu ifade eder.⁵⁴

Sülemiş'in Gâzân'a karşı isyan hareketini başlatması düşündürücüdür. Zira Gâzân, Geyhatu'nun yerine geçen Baydu'nun hükümdarlığını kabul etmeyerek vezir Nevruz'un desteği ile önce İlhanlı tahtını ele geçirmiş (3 Kasım 1295), daha sonra da Anadolu'da baş gösteren Tagaçar ve Baltu isyanını Sülemiş'in gösterdiği yararlılıklar sayesinde üstesinden gelmeyi başarmıştır. Diğer taraftan Nevruz gibi güçlü bir devlet adamını da ortadan kaldırmıştır. Gâzân'ın Sülemiş'in böyle bir ortamda Gâzân'a karşı giriştiği isyanın gerekçeleri şunlar olabilir;

-Sülemiş'in dedesi Baycu Noyan'ın Hülâgû tarafından yasaya çarptırılarak malının yarısına el konulması söz konusudur. Şöyle ki, Baycu'nun; "Rum ülkesini ben il kıldım" demesi ve bununla övünmesi Hülâgû'nun önemli bir komutanı hakkında siyasi bir karar almasına yol açmıştır.⁵⁵ Cengiz'in soyundan gelen Moğol Noyanları arasında siyasi bir rekabet söz konusudur. Yani hasmane ilişkiler üst düzey Moğolların tasfiyesine yol açmış olması,

-Sülemiş, Anadolu'yu Moğollar adına ele geçiren Baycu Noyan'ın torunu olup soy olarak Cengiz Han'a Gâzân'dan daha yakındır.⁵⁶ Dolayısıyla Baydu'yu devirerek tahta oturan Gâzân'a karşı giriştiği isyan hareketinin İlhanlı geleneğinde doğal olması,

-Gâzân'a karşı girişilen Baltu isyanının bastırılmasında büyük yararlılıklar gösteren Sülemiş,⁵⁷ Gâzân tarafından 1297 sonlarında Anadolu Emîru'l-Ümeralığa atanır.⁵⁸ Anadolu valiliğinin Bayıncar Noyan'a verilmesine içerlemiş olması isyan hareketinin en önemli sebebidir. Gerek dedesinin uzun yıllar Anadolu'da kalması gerekse kendi hizmetlerinin karşılığı olarak Anadolu valiliğinin verilmemesi,⁵⁹

-Sülemiş, bu isyanı sırasında Taştēmür Noyan, Akbal Noyan, Kerze, Çerkes ve İsen gibi Anadolu'daki bazı Moğol Noyanlarının da desteğini almış olması,⁶⁰

-İlhanlılar'ın kuruluşundan beri can düşmanı Memlûklerin tam desteğini almış olması,⁶¹

⁴⁹ Reşidüddin, s. 274-275; İbn Tağrıberdi, *Nücum*, c. VIII, s. 118.

⁵⁰ İbn Devâdârî, c. IX, s. 8; Nüveyri, c. XXXI, s. 236; Ömeri, c. III, s. 237-238; Makrizi, *Sülûk*, c. I, s. 876.

⁵¹ Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 319; Ömeri, c. III, s. 237.

⁵² Taklîd; sultan adına saltanat nâibi, eyalet nâibleri ve vezirler gibi üst düzey memurların tayini, azli gibi hususlarda kaleme alınan resmi yazılardır. Ömeri (1992). *et-Ta'rif bi'l-Mustalahi's-Şerif* (Thk. Semir Mahmûd Derubi), Kerek, s. 112. Örnek taklîdler için bkz. Ömeri, *et-Ta'rif*, s. 115-117.

⁵³ Ömeri'nin şeyhimiz diye bahsettiği kâtip Ebî's-Senâi Mahmud b. Selman b. Fehdû'l-Halebî eliyle yazılmış taklîd için bkz. *Mesâlik*, c. III, s. 235-237. Ömeri, taklîdin hangi sultan adına yazıldığını açıkca belirtmese de Kalkaşendi, Lâcîn tarafından verildiğini söz eder. Kalkaşendi, c. V, s. 362. Sülemiş, Sultan Lâcîn ile mektuplaşmış ancak Kahire'de Sultan Nasır Muhammed tarafından kabul edilmiştir. Lâcîn, üst düzey emirler tarafından tertiplenen bir suikast ile öldürülmüştür.

⁵⁴ Ömeri, *Mesâlik*, c. III, s. 238. Karamanoğulları Anadolu beylikleri arasında en güçlüsü olup Moğol-İlhanlı idaresine karşı her fırsatta ayaklanmış özellikle İlhanlı valilerine ve Anadolu İlhanlı valilerinin merkeze karşı giriştikleri isyan hareketinde destekçisi olmuşlardır. Gâzân'ın "Doğudaki ve batıdaki düşmanı istiyorum. Benim yurtdumdaki düşman Karamanoğulları'dır" ve "Karamanoğulları, Anadolu Türkmenleri ve Ekrâd (Kürtler) olmasaydı Moğol atları Güneşin battığı yere kadar giderdi" sözleri beyliğin bölgedeki konumunu anlatması bakımından önemlidir. Ömeri, Gâzân'ın bu sözlerini naklettikten sonra Gâzân'ın Karamanoğullarına musallat olmadığına da dikkat çeker. Ömeri, *Mesâlik*, c. III, s. 239.

⁵⁵ Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 33-34.

⁵⁶ İbn Devâdârî, c. IX, s. 8.

⁵⁷ Aksarayî, s. 164.

⁵⁸ Reşidüddin, s. 274. Reşidüddin atamalardan bahsederken Memlûk kaynaklarının hemfikir olduğu Sülemiş'in Anadolu valiliğinden ya da Mısır'a bağlı Anadolu nâibliğinden bahsetmez.

⁵⁹ İbn Devâdârî, c. IX, s. 8; Nüveyri, c. XXXI, s. 236; Ömeri, *Mesâlik*, c. III, s. 237-238; Makrizi, *Sülûk*, c. I, s. 876; İbn Tağrıberdi, *Nücum*, c. VIII, s. 118.

⁶⁰ Reşidüddin, s. 274, 276; Aksarayî, s. 198.

⁶¹ İbn Devâdârî, *Kenzü'd-Dürrer*, c. IX, s. 8; Nüveyri, *Nihâye*, c. XXXI, s. 236; Ömeri, *Mesâlik*, c. III, s. 237-238; Makrizi, *Sülûk*, c. I, s. 876.

-Reşidüddin'in bahsettiğine göre o yıl yaşanan ağır kış şartları neticesinde Gâzân'ın ordusunun telef olduğuna dair haberlerin ayyuka çıkmasıyla⁶² bu durum Sülemiş'i cesaretlendirmiş ve böyle davranmasını tetiklemiş olduğunu düşünüyoruz.

Sülemiş, isyanının ilk icraatı olarak İlhanlı emirleri Bayancar ve Buckur'u yakalayıp öldürür. Böylece kısa bir sürede Dânişmend topraklarında bulunan askerleri itaat altına almayı başarır. Daha sonra da Anadolu'nun tamamına yakınına kontrol altına almayı başarır. Ayrıca çeşitli bölgelere adamlarını göndererek vergi toplamaya başlar. Çok çetin geçen kış şartları da rahat hareket etmesini sağlar.⁶³ Sülemiş, Anadolu'da bir sultan gibi hareket etmektedir.

Anadolu'da bunlar yaşanırken Gâzân Bağdat'a gelir. Burada deniz yoluyla ticaret yapan tacirler bölgedeki göçebe Arapların çıkardığı sıkıntılardan bahsederek şikâyetçi olurlar.⁶⁴ Ayrıca Gâzân burada iken Sülemiş'in isyan ettiği haberlerini alır. Bunun üzerine Suriye seferinden vazgeçer. İsyanın bastırılması için 35 bin kişilik bir ordu hazırlayarak 698 yılı Cemaziyelahir'e'nin ilk günlerinde (Mart 1299) Anadolu'ya gönderir.⁶⁵ Ordunun bir tümenine Sûtây,⁶⁶ diğer tümenine Hindüğâk kalan 15 bin kişilik birliğe de İlhanlı üst düzey emirlerinden Bulay⁶⁷ emir komuta eder.⁶⁸ Ordu Bulay komutasında Sincar üzerinden Diyarbakır'a ulaşır. Gâzân ise beraberinde firari Memlûk emirleri⁶⁹ Kıpçak,⁷⁰ Bektemür, Elbekî (Alpbey, İlbey) ve Özer olduğu halde Tebriz'e döner.⁷¹

Memlûk müelliflerinin bu bilgilerinin yanında İlhanlı müellifi Reşidüddin, söz konusu isyanın duyulması üzerine Gâzân'ın 12 Cemaziyevvel 698/15 Şubat 1299 Pazar günü Emir Kutluşah komutasında Emir Sutay'ında beraberinde olduğu bir orduyu Diyarbakır yolundan Anadolu'ya gönderdiğini ayrıca daha önce Emir Çoban komutasında öncü bir birliğin gittiğinden söz eder.⁷² Aksarayî ise İlhanlı emirleri Çoban, Bulay ve Sutay'ın birliklerin başında Sülemiş isyanını durdurmak için gittiğinden bahseder.⁷³

2.İlhanlı Ordusunun İsyanı Bastırması ve Sülemiş'in Memlûk Sultanına Sığınması

Gâzân isyanı bastırnak için Anadolu'ya ordular sevk ederken Sülemiş 60 bin kişilik bir ordu toplar.⁷⁴ İtaat etmek istemeyen Sivas ahalisini cezalandırarak Sivas'ı kuşatır. Sivas kuşatması uzayınca⁷⁵ Gâzân'ın gönderdiği ordunun yaklaşması üzerine bir aydır süren kuşatmayı bırakır. Sülemiş'in birlikleri ile İlhanlı kuvvetleri Receb'in 25. Cumartesi günü (16 Nisan 1300) karşı karşıya gelirler.⁷⁶ Erzincan-Akşehir sahrasında iki ordu karşılaştığında Sülemiş'in birliklerinde yer alan Moğol ve Rum askerleri kendisini terk ederek Bulay'ın safına geçerler. Yine Sülemiş'in yanında yer alan Türkmenler de çaresizce her zaman olduğu gibi yurtlarına dönerler.⁷⁷ Emrinde beş yüz kadar adamı ile yapayalnız kalan Sülemiş, bölgeyi terk ederek Suriye bölgesine yönelir.⁷⁸ İbn Devâdârî, Dımaşk'tan on beş bin kişilik yardımcı bir birliğin Sülemiş için ayrıldığını

⁶² Reşidüddin, s. 274.

⁶³ Reşidüddin, s. 274-275; Aksarayî, s. 194; Özgüdenli, *Gâzân Han*, s. 134-135.

⁶⁴ İbn Tağriberdi, *Nücum*, c. VIII, s. 118.

⁶⁵ Nüveyri, c. XXXI, s. 236; İbn Devâdârî, c. IX, s. 9; Makrizi, *Sülûk*, c. I, s. 877. Aksarayî, Gâzân'ın çetin geçen kış şartlarını dikkate alarak hemen acele etmediğini bahar mevsiminde Sülemiş üzerine birlikler sevk ettiğinden bahseder. Aksarayî, s. 194, 197.

⁶⁶ İlhanlı üst düzey komutanlarından Sutay (ö.732/1332) hakkında bkz. Safedi, *A'yânü'l-Asr*, c. II, s. 486-487; Safesi, *Vâfi*, c. XVI, s. 24-25. Gâzân'ın kendisinden önce Müslüman olan üst düzey emirlerindedir. Safedi, biyografisini verirken adının *Mülây* olduğuna değinerek *Bilây* isminin yaygınlaştığını zikreder. İlhanlı kaynaklarında *Mülây* olarak geçen bu ismi Memlûk kaynaklarının genelinde *Bülây* olarak geçmektedir. Çalışmamızda kısaca *Bulay* şeklinde geçecektir. Ayrıca Bulay hakkında bkz. Safedi, *A'yânü'l-Asr*, c. II, s. 70.

⁶⁸ İbn Devâdârî, c. IX, s. 9. İbn Tağriberdi 15 bin kişilik birliğe Sutay'ın emir komuta ettiğini anlatır. İbn Tağriberdi, *Nücum*, c. VIII, s. 118.

⁶⁹ Dımaşk nâibi iken Lâçîn'in üst düzey ümerayı tasfiye politikası çerçevesinde öldürülme tehdidi karşısında çareyi Gâzân'ın yanına sığınmada bulan Seyfeddin Kıpçak ve beraberindeki emirler Fırat yakınlarında Re'sü'l-'Ayn'da iken Lâçîn'in katledildiğine dair aldığı haberi hile olarak değerlendirerek yoluna devam eder. Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 317; İbn Devâdârî, c. VIII, s. 375; Makrizi, *Sülûk*, c. I, s. 855; İbn Tağriberdi, Seyfeddin Kıpçak'ın Sultan Lâçîn'in öldürüldüğü haberini Gâzân'ın yanına vardığında aldığını ileri sürer. İbn Tağriberdi, *Nücum*, c. VIII, s. 98.

⁷⁰ Moğol asıllı Seyfeddin Kıpçak hakkında bkz. Safedi, *A'yânü'l-Asr*, c. IV, s. 61-72; İbn Tağriberdi, *el-Menhel*, c. IX, s. 29; Reuven Amitai (2008). "Mamluks of Mongol Origin and Their Role in Early Mamluk Political Life", *Mamluk Studies Review*, XII-I, s. 119-131. Makrizi ve İbn İyas'ın Kıpçak ile verdiği bilgiler dikkat çekicidir. Sultan Kalavun'un Kıpçak'ın kendi ırkına meyilli olduğunu her an firar edebileceği dolayısıyla pek güvenmediğini, onun Mısır dışına çıkarılmamasını, hususiyile tenbih ettiğinden bahsederler. Makrizi, *Sülûk*, c. I, s. 871-872; İbn İyas, c. I, s. 406-407.

⁷¹ İbn Devâdârî, c. IX, s. 9; Makrizi, *Sülûk*, c. I, s. 877; İbn Tağriberdi, *Nücum*, c. VIII, s. 119.

⁷² Reşidüddin, s. 274.

⁷³ Aksarayî, s. 197-198.

⁷⁴ Nüveyri, c. XXXI, s. 236; Makrizi, *Sülûk*, c. I, s. 877; İbn Tağriberdi, *Nücum*, c. VIII, s. 119. Reşidüddin, Sülemiş'in 50 bin kişilik bir birlik topladığını ve 20 bin kişilik de Suriyeli Memlûk askerinin varlığından bahseder. Reşidüddin, s. 275.

⁷⁵ Aksarayî, s. 194; İbn Devâdârî, c. IX, s. 10; Nüveyri, c. XXXI, s. 236; Makrizi, *Sülûk*, c. I, s. 877.

⁷⁶ İbn Devâdârî, c. IX, s. 10. Reşidüddin 24 Recep 698 (27 Nisan 1299) olarak verir. Reşidüddin, s. 275. Aksarayî ise 698 yılı Şaban ayı (Nisan 1299) olarak gösterir. Aksarayî, s. 198.

⁷⁷ İbn Devâdârî, c. IX, s. 10; Nüveyri, c. XXXI, s. 236; Makrizi, *Sülûk*, c. I, s. 877; İbn Tağriberdi, *Nücum*, c. VIII, s. 119. Burada Türkmenlerden kasıt Karamanoğullarıdır.

⁷⁸ İbn Devâdârî, c. IX, s. 10-11; Nüveyri, c. XXXI, s. 236; Ömeri, *Mesâlik*, c. III, s. 238; Aksarayî, s. 208; Reşidüddin, s. 275; Makrizi, *Sülûk*, c. I, s. 877; İbn Tağriberdi, *Nücum*, c. VIII, s. 119. Reşidüddin diğer müelliflerden farklı olarak Sülemiş'in kaçtığı Suriye bölgesinde yakalanıp Gâzân'ın yanına götürmek üzere tutuklanmasından söz eder. Reşidüddin, s. 275.

ancak Sülemiş'in Besni'ye girip Dimaşk'a doğru gelmekte olduğu haberlerinin ulaşması üzerine birliğin harekete geçmekten vaz geçtiğini aktarır.⁷⁹

Sülemiş ve beraberindekiler Recep ayının sonunda (3 Mayıs 1299) Besni'ye ulaşırlar. Besni nâibi Emir Bedreddin Zerdekâş eşliğinde ilerleyişini sürdüren birlik 12 Şaban 698/15 Mayıs 1299 Perşembe günü Dimaşk askeri tarafından karşılanır. Daha sonra da Mısır'a doğru hareket eder.⁸⁰ Bu arada Sülemiş isyanını destekleyen ve Mısır'a gelmesine de izin veren Lâcîn, başkentte tertiplenen bir suikast sonrası 11 Rabiulahir 698/16 Ocak 1299 Cuma günü öldürülür. Lâcîn, katili olduğu Sultan Eşref Halil'in⁸¹ memlûkleri tarafından intikam ateşiyle öldürülür.⁸²

Geçtiği yerlerde çok iyi karşılanan Sülemiş ve beraberindekiler güzergâh üzerindeki önemli dini mekânları ziyaret ederek Cuma namazı kılarak ilerleyişlerini sürdürür.⁸³ Kahire'de Sultan Nâsır Muhammed 15 Şaban 699/6 Mayıs 1300 Pazar günü huzuruna kabul eder.⁸⁴ Görüşmeler sonrası Sülemiş, Mısır'da ya da Dimaşk'ta kalmak veya ülkesine dönmek konusunda serbest bırakılır. O ise ailesini ülkesinden getirip sultanın hizmetine girmek istediğini bunun için kendisine yardımcı bir birlik tahsis edilmesini ister. Diğer taraftan kardeşi Kutaktu ile elçi Muhlisiddin er-Rûmî Mısır'da kalarak kendilerine ikta'lar, gelirler tahsis edilir.⁸⁵ Bu bilgilerin yanında Baybars el-Mansûrî, Sülemiş'in kardeşini Mısır'da rehin olarak bıraktığından söz eder.⁸⁶

Sülemiş, Kahire'de sekiz günlük bir ikametten sonra yol üzerindeki nâiblerin ilgilenmesi için yazılan mersûmlarla⁸⁷ ailesini getirmek üzere yola koyulur.⁸⁸ Besni nâibi Zerdekâş ile birlikte ayrılan Sülemiş ve beraberindekiler Dimaşk üzerinden Halep'e geçerler. Burada sultanın mersumu okunup istişare eden emirler Halep emirlerinden Emir Bektemür el-Celemî ile yüzler emiri İbn Cîcâ komutasındaki Memlûk birlikleri Sülemiş'e eşlik ederler. Kendilerine pusu atmış yol üzerindeki İlhanlı kuvvetlerinden habersiz birlikler Antep yönünde ilerlerken aniden saldırıya uğrarlar. Emir Bektemür el-Celemî bu saldırıda şehit düşer.⁸⁹ Sülemiş ise çevredeki kalelerden birine sığınır. Ancak İlhanlı kuvvetleri tarafından yakalanarak Gâzân'ın yanına Tebriz'e gönderilir. Burada çok feci bir şekilde idam edilir.⁹⁰

Memlûk kaynakları Sülemiş'in Memlûk destek birliği ile Halep'ten ayrılışı sonrası hakkında pek bilgi vermemektedirler. Ermeni müverrihlerinden Nerses, Sülemiş'im 1200 kişiyle Suriye'den geldiğini kral Hetum tarafından darmadağın edildiğini esir alınarak Gâzân'a gönderildiğini zikreder.⁹¹ Aksarayî ise "Sülemiş'in ikinci defa isyanı", başlığı altında verdiği bilgide Sülemiş ve adamlarının Mısır sultanının yanından dönerken 40 bin kişilik öncü birliği ile Halep'ten Anadolu'ya hareket ettiğine değinir. Ayrıca Memlûk askerinin geriden destek için geldiği şeklinde bir dedikodu yayarak Akça Derbend'i geçtiğini daha sonra da Anadolu'ya girdiğini anlatır. Aksaray civarındaki bazı nâiblerin buna inandığını da sözlerine ekler. Son olarak Ankara'da yakalanarak esir edildiğinden söz eder.⁹²

3.Sülemiş İsyanı Sonrasında İlhanlı-Memlûk Münasebetleri

Sülemiş isyanı diğer İlhanlı iç politikasında yaşanan isyanlardan farklı olarak Memlûk Türk Devleti'nin de müdahil olduğu bir isyan girişimidir. Gâzân döneminde vuku bulan isyanlar bir iç isyan olarak gerçekleşmiş ve bastırılmıştır. Sülemiş isyanı ise Memlûk Türk Devleti'nin de içinde olduğu hatta desteklediği geniş çaplı bir mesele haline dönüşmüştür. Gâzân diğer isyanların üstesinden geldiği gibi Sülemiş isyanının da üstesinden gelmeyi başarır. Gâzân isyanı bastırdıktan sonra Memlûk toprağı Suriye'ye sefer düzenler. Ebü'l-Fidâ, Makrizi ve Reşidüddin seferin meşru gerekçesi olarak Ramazan ayında Halep

⁷⁹ İbn Devâdârî, c. IX, s. 11.

⁸⁰ İbn Devâdârî, c. IX, s. 10-11; Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 319; Nüveyri, c. XXXI, s. 236; Ömeri, *Mesâlik*, c. III, s. 238; Makrizi, *Sülûk*, c. I, s. 877; İbn Tağriberdi, *Nücum*, c. VIII, s. 119-120.

⁸¹ Sultan Eşref Halil (ö. 693/1293) hakkında bkz. İbn Devâdârî, c. VIII, s. 301-352; Makrizi, *Sülûk*, c. I, s. 756-793; Makrizi, *el-Hıtat*, c. II, s. 238-239; İbn Tağriberdi, *en-Nücum*, c. VIII, s. 3-41; Kütübi, c. I, s. 406-416; Ayrıca bkz. Ekrem Hasan el-Ulebî (1987). *el-Melikü'l-Eşref Halil b. Kalavun*, Beyrut; Abdülkerim Özeydin (1997), "Halil b. Kalavun", *DİA*, İstanbul, c. XV, s. 319-320; Mustafa Kılıç (2010). "Memlûk Sultanı Eşref Halil ve Siyasi Faaliyetleri", *Cumhuriyet Fakültesi İlahiyat Fak. Dergisi*, XIV/1, s. 133-171.

⁸² Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 223; İbn Devâdârî, c. VIII, s. 378; Nüveyri, c. XXXI, s. 226-227; Makrizi, *Sülûk*, c. I, s. 856-857; İbn Tağriberdi, *en-Nücum*, c. VIII, s. 101-102; İbn İyas, c. I, s. 399.

⁸³ İbn Devâdârî, c. IX, s. 11.

⁸⁴ İbn Devâdârî, c. IX, s. 11. Makrizi, Sülemiş'in sultanın huzuruna çıkış gününü 15 Şaban 699 (6 Mayıs 1300) olarak verir. Makrizi, *Sülûk*, c. I, s. 877.

⁸⁵ Nüveyri, c. XXXI, s. 236-237; Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 319; Ömeri, *Mesâlik*, c. III, s. 238; Makrizi, *Sülûk*, c. I, s. 877.

⁸⁶ Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 319.

⁸⁷ Mersûm, Sultan adına sıradan işler hakkında kaleme alınan emirlerdir. Ömeri, *et-Ta'rîf*, s. 113.

⁸⁸ İbn Devâdârî, c. IX, s. 11.

⁸⁹ İbn Devâdârî, c. IX, s. 11; Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 319; Nüveyri, c. XXXI, s. 237; Makrizi, *Sülûk*, c. I, s. 878.

⁹⁰ Nüveyri, c. XXXI, s. 237; Ömeri, *Mesâlik*, c. III, s. 237-238; İbn Devâdârî, c. IX, s. 11; Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 319; Reşidüddin, s. 276; Makrizi, *Sülûk*, c. I, s. 878; Galstyan, (2005), *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, (Çev. İlyas Kamalov), İstanbul, Yeditepe Yayınevi, s. 60; Özgüdenli, s. 135; Stewart, s. 135-136.

⁹¹ Hasan Oktay (2007). *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, İstanbul, Selenge Yayınevi, s. 229; Galstyan, s. 60.

⁹² Aksarayî, s. 218-219.

askeriyle Mardin'e giren Sülemiş'in burada ne var ne yok her şeyi yağmalayıp talan ettiğini hatta çok çirkin işler yaptığından bahisle gelişmeleri duyan Gâzân'ın Suriye bölgesine düzenlemek istediği sefer için yaşananları fırsat olarak kullandığını ileri sürerler.⁹³ Makrizi, bu durumu Gâzân'ın Suriye üzerine düzenlediği seferin en önemli gerekçesi olarak zikreder.⁹⁴ Ayrıca İlhanlı müellifleri esirlere yapılan muameleyi de seferin gerekçeleri arasında zikrederler.⁹⁵

Görüldüğü üzere Sülemiş isyanı İlhanlı-Memlûk ilişkilerindeki düşmanca tavırların derinleşmesine yol açmıştır. Gelişmelerin hemen ardından önce Humus yakınlarında İlhanlı ve Memlûk orduları arasında Vâdî Hazindâr Savaşı (28 Rabiulevvel 699/23 Aralık 1299) yapılır. Gâzân Vâdî Hazindâr Savaşı'ndan zaferle çıkmış ve İlhanlılar yüz gün boyunca Suriye'yi işgal etmiştir. İşgal sonrası Dımaşk başta olmak üzere Salihyye⁹⁶ye kadar her taraf yağmalanmıştır.⁹⁷

Gazan kazandığı bu zaferin keyfini süremeden Memlûk idaresine geçen Suriye bölgesine ikinci kez yeni bir sefer düzenler. Ancak aşırı yağışlar ve ağır kış şartları seferin gerçekleşmesini engeller.⁹⁸ Ancak Suriye'yi ele geçirme politikasından vaz geçmeyen Gâzân bu kez 100 bin kişilik Kutluşah komutasında İlhanlı ordusunu Suriye'ye üçüncü kez gönderir. Ordu Humus'u geçtikten sonra Dımaşk'a uğramadan ilerleyişini sürdürür. İlhanlı ordusu 1 Ramazan 702/19 Nisan 1303 günü Dımaşk'ın yaklaşık 25 km. güneyindeki bir tepenin önündeki Mercûs-Suffer⁹⁹ ovasında Memlûk ordusuyla karşılaşır. Her iki tarafın kalabalık ordularla¹⁰⁰ yer aldığı Şakhap Savaşı (2 Ramazan 702/20 Nisan 1303) İlhanlıların çok ağır bir hezimetini ile sonuçlanır.¹⁰¹ Hezimet Gâzân döneminin sonunu getirmiş hem de İlhanlıların Suriye politikasını akamete uğratmıştır. Hatta hezimet sonrası İlhanlılara karşı Memlûk Türk Devleti'nin uyguladığı politikalar İlhanlıların önce Anadolu'da çözülmesine yol açmış¹⁰² daha sonra da devletin yıkılmasında önemli bir etken olmuştur.

Sonuç

İlhanlılar Anadolu'da hâkimiyetlerini pekiştirirken sık sık yaşanan iç isyanlarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bu isyanlardan birisi de Anadolu'da Moğol istilâsının öncülerinden Baycu Noyan'ın torunu İlhanlı Anadolu Emîru'l-Ümera'sı Sülemiş'in isyanıdır. İsyân, İlhanlı merkezinde ve eyaletlerde yaşanan iç çekişmelerin ve mücadelelerin hemen arkasında zincirleme gelişen isyan hadiseleri sonrasında vuku bulmuştur. Ancak bu isyan İlhanlı tahtını ele geçirip karşılaştığı isyanları bertaraf ederek tahtını sağlama alan Gâzân'ın Suriye üzerine düzenlemek istediği sefer sırasında ortaya çıkmasıyla dikkat çekicidir. Yine bu isyanı diğerlerinden ayıran en önemli özellik isyanın İlhanlıların düşmanları Memlûklerin de müdahil olduğu bir isyan olmasıdır. Dolayısıyla bu isyan hakkında İlhanlı kaynaklarından çok Memlûk kaynakların zengin malumat verir. Çalışmamızı da bu kaynaklar temelinde ele alarak oluşturmaya çalıştık.

Memlûk sultanları İlhanlı iç politikasında yaşanan bir gelişmeyi kendi iç meseleleri olarak ele almışlar ve hadiseye müdahil olarak Sülemiş'e gerekli yardımı esirgememişlerdir. Sultan Lâcîn Sülemiş'i Kahire'ye davet edip Memlûk Anadolu Nâibliğini tevcih ederken bu sırada Kahire'de yaşanan gelişmelerden tahta yeni oturmuş Sultan Nâsır Muhammed Sülemiş'i Kahire'de karşılaşmıştır. Neticede Gâzân, diğer isyanlarda olduğu gibi bu isyanın da üstesinden gelmeyi başardıktan sonra Suriye bölgesine üç kez üst üste sefer düzenlemiştir. Önce Humus yakınlarında Vâdî Hazindâr Savaşı (28 Rabiulevvel 699 / 23 Aralık 1299) kısa bir süre sonra da Dımaşk yakınlarında Şakhap Savaşı (2 Ramazan 702 / 20 Nisan 1303) İlhanlılar ve Memlûklerin Suriye'de karşılaştıkları iki büyük savaş olmuştur. Vâdî Hazindâr Savaşı'ndan

⁹³ Ebû'l-Fidâ, c. II, s. 380; Reşidüddin, s. 277; Makrizi, *Sülûk*, c. I, s. 878; Memlûk müelliflerinden İbn Habib, Mardin'e Halep askerinin girmesini sultanın emri olduğuna işaret ederken Sülemiş'ten bahsetmez. İbn Habib (1986). *Tezkiretü'l-n-Nebih fi Eyyâmî'l-Mansûr ve Benîhi*, I-III, (Thk. Muhammed Muhammed Emin), Kahire, c. I, s. 218. Gâzân'ın Nâsır Muhammed'e gönderdiği mektubunda Memlûklerin İlhanlı toprağı olan Mardin ve çevresinde yapılan yağma ve çapul girişimlerinin intikamını almak için savaşa giriştiğini ifade eder. Gâzân'ın gönderdiği mektubun metni için bkz. Baybars el-Mansûri, *Zübde*, s. 352-353; İbn Devâdârî, c. IX, s. 53-56; Nüveyri, c. XXXI, s. 265-267; Makrizi, *Sülûk*, c. I, s. 1016-1018.

⁹⁴ Ömerî, *Mesâlik*, c. XXVII, s. 238; Makrizî, *Sülûk*, c. I, s. 878.

⁹⁵ Vassaf, s. 204; Reşidüddin, s. 277.

⁹⁶ Salihyye, Filistin'de bir yerleşim yeridir. Yâkut el-Hamevî (1977). *Mu'cemü'l-Büldân*, I-V, Beyrut, c. III, s. 390.

⁹⁷ Baybars el-Mansûri, *Zübde*, s. 334; Makrizi, *Sülûk*, c. I, s. 892; Stewart, s. 141-142.

⁹⁸ Reşidüddin, s. 284; Makrizi, *Sülûk*, c. I, s. 909; İbn Tağriberdi, *Nücûm*, c. VIII, s. 132. Stewart, s. 146-147.

⁹⁹ Yâkut el-Hamevi, c. V, s. 101.

¹⁰⁰ İbn İyas Memlûk kuvvetlerini 200 bin savaşçı olarak abartılı verir. İlhanlı kuvvetleri hakkında Ömerî, Safedî ve Makrizî elli bin olarak zikrederken, savaşta bulunan Baybars Mansûri ile Nüveyri ise yüz bin olarak kaydeder. Ömerî, *Mesâlik*, c. XXVII, s. 326; Safedî, *A'yânü'l-Asr*, c.V, s.85; Makrizi, *Sülûk*, c. I, s. 932; Baybars el-Mansûri, *Zübde*, s. 377; Nüveyri, c. XXXII, s. 19-20; İbn İyas (1975), *Bedâ'î'z-Zühûr. fî Vekâ'id-Dühûr*, I-V, (Thk: Muhammed Mustafa), Kahire 1975, c. I, s. 413.

¹⁰¹ Baybars el-Mansûri, *Zübde*, s. 377; Nüveyri, c. XXXII, s. 19-20; İbn Haldun (2001). *Kitâbü'l-İber ve Dîvanü'l-Mübedâ ve'l-Haber fî Eyyâmî'l-Arab ve'l-Berber ve Men Âserehüm min zevî's-Sultâni'l-Ekber*, I-VIII, (Thk. Halil Şehhâde), Beyrut, c. V, s. 477; Makrizi, *Sülûk*, c. I, s. 933-934, 937; İbn Tağriberd, *Nücûm*, c. VIII, s. 160-162.

¹⁰²Bu konuyla alakalı bkz. Ahmet Sağlam (2015). "Moğol-İlhanlı Tahakkümünden Bağımsızlığa Giden Süreçte Memlûk Sultanı Nâsır Muhammed B. Kalavun'un Anadolu Beylikleri ile Münasebetleri", *Tarihin Peşinde*, Sayı:14, s. 29-50.

zaferle çıkan Gâzân yüz gün boyunca Suriye'yi işgal etmiş ancak Şakhap Savaşı sonrasında alınan hezimet hem Gâzân döneminin sonunu getirmiş hem de İlhanlıların Suriye politikasını akamete uğratmıştır. Hatta hezimet sonrası İlhanlılar üzerinde Memlûk Türk Devleti'nin uyguladığı baskı siyaseti İlhanlıların önce Anadolu'da çözülmesine yol açmış daha sonra da devletin yıkılmasında önemli bir etken olmuştur.

KAYNAKÇA

- AKKUŞ, Fatma (2011). "Memlûkler Döneminde Çukurova", *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- AKSARAYI (2000). *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev: Mürsel Öztürk), Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay.
- AMİTÂİ, Reuven (2008). "Mamluks of Mongol Origin and Their Role in Early Mamluk Political Life", *Mamluk Studies Review*, XII-I, 2008, 119-131.
- BAYBARS EL-MANSÜRÎ, (1987). *et-Tuhfetü'l-Mülûkiyye fi'd-Devoleti't-Türkiyye* (Thk. Abdülhamid Salih Hamdân), Kahire.
- BAYBARS EL-MANSÜRÎ (1998). *Zübdetü'l-Fikre fi Târîhi'l-Hicre*, (Thk. D. S. Richards), Beyrut Das Arabische Buch, Berlin.
- BENÂKETÎ (1969). *Târîh-i Benâketî*, (Yay. Ca'fer Şi'ar), Tahran.
- BİLGE, Mustafa L. (2002). "Kerek", *DİA*, c. XXV, Ankara, s. 278-279.
- CÜVEYNÎ (2013). *Tarih-i Cihan Güşa* (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara, TTK Yay.,
- ÇUBUKÇU, Asri (2003). "Lâçin", *DİA*, c. XXVII, Ankara, s. 39-40.
- EBÜ'L-FİDÂ (1997). *el-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer = Târîhu Ebî'l-Fidâ* (Thk. Mahmûd Deyyub), I-II, Beyrut,
- EL-BÜHAYT, Mahmud Adnan (1976). *Memleketü'l-Kerek fi'l-ahâli'l-Memlûkî*, Ürdün 1976.
- EL-ULEBÎ, Ekrem (1987). *el-Melikü'l-Eşref Halil b. Kalavun*, Beyrut.
- GALSTYAN (2005). *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, (Çev. İlyas Kamalov), İstanbul, Yeditepe Yayınevi.
- GEDİKLİ, Fethi (2013). "Yasa", *DİA*, c. XLIII, Ankara, s. 336-337.
- HAMMÂDE, Muhammed Mahir (1978). *el-Vesâiku's-Siyâsiyyeti ve'l-İdâriyyeti li'l-Asri'l-Memlûkî*, Dımaşk.
- HANDEMİR (1994). *Habibu's-siyar*, Tome Three, (English Translated and by W. M. Thackston), Harvard University.
- İBN DEVÂDÂRÎ (1971). *Kenzü'd-Dürer ve Câmiü'l-Gurer I-IX, ed-Dürretü'z-Zekiyye fi Ahbâri'd-Devoleti't-Türkiyye*, (Thk. Ulrich Haarmann), Kahire.
- İBN HABİB (1986). *Tezkiretü'n-Nebih fi Eyyâmî'l-Mansûr ve Benîh*, I-III, (Thk. Muhammed Muhammed Emin), Kahire.
- İBN HACER EL-ASKALÂNÎ (1972). *ed-Dürerü'l-Kâmine*, I-VI, (Thk. Muhammed Abdulmuîd Dâni), Haydarabad.
- İBN HALDUN (2001). *Kitâbü'l-İber ve Dîvanü'l-Mübtedâ ve'l-Haber fi Eyyâmî'l-Arab ve'l-Berber ve Men Âserehüm min zevi's-Sultânî'l-Ekber*, I-VIII, (Thk. Halil Şehhâde), Beyrut.
- İBN İYAS, (1975). *Bedâi'u'z-Zuhûr, fi Vekâi'u'd-Dühûr*, I-V, (Thk. Muhammed Mustafa), Kahire.
- İBN TAĞRİBERDÎ, (t.y.). *en-Nücümü'z-Zâhire fi Mülûki Mısır ve'l-Kahire*, I-XVI, Kahire.
- İBN TAĞRİBERDÎ (1984). *el-Menhelü's-Sâfi ve'l-Müstevfi ba'de'l-Vâfi*, I-XIII, (Thk. M. Muhammed Emin, Said Abdülfettah Âşûr), Kahire.
- İBNÜ'L-CEZERÎ, (1998). *Târîhu Havâdisü'z-Zemân ve Enbâihî ve Vefeyâtü'l-Ekâbir ve'l-A'yân min Ebnâihî = Târîhu'l-Cezerî*, I-III, (Thk. Ömer Abdüsselam Tedmûri), Beyrut.
- KALKAŞENDÎ, (1987). *es-Subhu'l-A'sâ fi Sınâati'l-İnşâ*, I-XIV, (Thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Beyrut.
- KASIM, Abduh Kasım (2005). "Muhammed b. Kalavun", *DİA*, c. XXX, İstanbul, s. 547-548.
- KILIÇ, Mustafa (2010). "Memlûk Sultanı Eşref Halil ve Siyasi Faaliyetleri", *Cumhuriyet Fakültesi İlahiyat Fak. Dergisi*, XIV/1, s. 133-171.
- KÜTÜBÎ (1996). Beyrut, *Fevâtü'l-Vefeyât*, I-IV, (Thk. İhsan Abbas) Beyrut.
- MAKRİZÎ, (t.y.). *Kitâbü'l-Mevâiz ve'l-İtibâr fi Zikri'l-Hıtat ve'l-Âsâr*, I-II, Beyrut, Dâru Sâdır, c
- MAKRİZÎ (1934, 1958). *Kitâbü's-Sülûk li-Ma'rifeti Düvelî'l-Mülûk*, I-IV, (Thk. Muhammed Mustafa Ziyade-Said Abdülfettah Âşûr), Kahire.
- NÜVEYRÎ (2004). *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, I-XXXIII, (Thk. Dr. Necip Mustafa Fevvez, Dr. Hikmet Keşli Fevvez), Beyrut.
- KOPRAMAN, Kazım Yaşar (1992). "Mısır Memlûkleri", *DGBİT*, İstanbul, c. VI, s. 479-480.
- OKTAY, Hasan (2007). *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, İstanbul, Selenge Yayınevi.
- ÖMERİ, (1992). *et-Ta'rîf bi'l-Mustalahi's-Şerîf* (Thk. Semir Mahmûd Derubi), Kerek,
- ÖMERİ (2010). *Mesâlikü'l-Ebsâr fi Memâlikü'l-Emsâr*, I-XXVII, (Thk. Kamil Selman el-Cebûri), Beyrut.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim (1997). "Halil b. Kalavun", *DİA*, İstanbul, c. XV, s. 319-320;
- ÖZGÜDENLİ, Osman G. (2009). *Gâzân Han ve Reformları*, İstanbul, Kaknüs Yayınları.
- REŞİDÜDDİN FAZLULLAH (2013). *Câmiü't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, (Çev. Prof. Dr. İsmail Aka, Prof. Dr. Mehmet Ersan ve Dr. Ahmad Hesamipour Khelejani), Ankara, Türk Tarih Kurumu basımı.
- SAĞLAM, Ahmet (2015). "Moğol-İlhanlı Tahakkümünden Bağımsızlığa Giden Süreçte Memlûk Sultanı Nâsir Muhammed B. Kalavun'un Anadolu Beylikleri ile Münasebetleri", *Tarihin Peşinde*, Sayı:14, s. 29-50.
- SAFEDÎ, (1998). *A'yânü'l-Asr ve A'vânü'n-Nasr*, (Thk. Ali Ebû Zeyd, Mahmûd Salim Muhammed, Nebil Ebû Amse, Muhammed Mev'îd), I-VI, Dımaşk.
- SAFEDÎ (2000). *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, I-XXIX, (Thk. Ahmed Arnavud, Tezkî Mustafa), Beyrut.
- STEWART, Angus Donal (2011). *The Armenian Kingdom and the Mamluks War and Diplomacy during the Reigns of Het um II (1289-1307)*, Köln.
- SÜMER, Faruk (1969). "Anadolu'da Moğollar", *SAD*, I, s. 64.
- SÜMER, Faruk (1991). "Argun", *DİA*, c. III, Ankara s. 355-357.
- SÜMER, Faruk (1999). *Türk Devletlerinde Şahıs Adları*, I-II, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.
- ŞÜCÂİ (1997). *Târîhu'l-Melikü'n-Nâsirî Muhammed bin Kalavun es-Sâlihî ve Evlâdihî*, (Thk. Barbara Schafer), Wiesbaden.
- VASSAF (1994). *Tahrîr-i Târîh-i Vassaf*, (Yay. Abdü'l-Muhammed Ayetî), Tahran.
- YÂKUT EL-HAMEVÎ (1977). *Mu'cemü'l-Büldân*, I-V, Beyrut.
- YUVALI, Abdülkadir (1996). "Geyhathu", *DİA*, c. XIV, Ankara, s. 44-45.